

Evoluutioteoria ihmistieteissä pönkittää kilpailua ja sortoa

■ PEKKA WAHLSTEDT

Petri Ylikoski ja Tomi Kokkonen:
Evoluutio ja ihmisluonto.
Gaudeamus 2009.

Evoluutioteoria on tieteen tunnetuimpia ja vaikutusvaltaisimpia teorioita. Samalla se on yksi väärinymmärretyimmistä ja -käytetyimmistä teorioista. Näin etenkin silloin, kun teoriaa on sovellettu ihmiseen ja ihmistieteisiin. Ongelmana on evoluutioteoriaan yhdistetty olemusajattelu – käsitys, että on olemassa pysyvä ja kaikille ihmisille yhteinen synnynnäinen ihmisluonto. Esimerkiksi sukupuolten eroja on pidetty mies- ja naisluonnon seurauksina. Usein geneejiä pidetään ihmisluonnon kantajina ja määrääjinä. Äärimmillään käsitys ihmisluonnosta saattaa kieltää tahdon vapauden tyystin ja näkee käyttäytymisen seuraavan automaattisesti geneeistä tai muista synnynnäisistä tekijöistä.

Käsitys valmiista ihmisluonnosta johtaa helposti yhteiskunnallisten valtahierarkioiden ja alistussuhteiden pönkittämiseen ja pyhitämiseen. Jo 1800-luvulla Herbert Spencer yritti oikeuttaa rajoittamatonta taloudellista kilpailua ja kiihkoa hyvä- ja huono-osaisten välillä evoluutioteoriaan liittyvillä ajatuksilla ”olemassaolon taistelusta” ja ”vahvempien menestymisestä”. Näihin asioihin puuttuminen oli Spencerin mielestä luonnotonta ja vahingollista.

Petri Ylikosken ja Tomi Kokkonen mukaan vika ei ole evoluutioteoriassa itsessään eikä edes

sen soveltamisessa ihmistieteisiin, vaan teoriasta tehdyissä harhaanjohtavissa ja asioita yksinkertaistavissa tulkinnoissa. Ylikosken ja Kokkonen mukaan evoluutioteoria ei edellytä käsitystä ihmisluonnosta eikä mies- ja naisluonnosta. Päinvastoin, juuri evoluutioteorian ydinajatuksukset murtavat perustan olemusajattelulta, joka on vanha ja teologinen ajattelutapa.

Ylikoski ja Kokkonen esittelevät evoluutioteorian historiaa, seuraavat ihmisen evoluutiota apinasta ihmiseksi, analysoivat evoluutioteorian peruskäsitteitä ja arvioivat evoluutioteorian sovelluksia psykologiassa ja kulttuuriteorioissa. He pitävät oikein ymmärrettyä evoluutioteoriaa tärkeänä ihmistieteille, mutta – reduktionismin välttämiseksi – he pitävät evoluutioteoriaa vain täydentävänä, ei korvaavana.

Pohjan olemusajattelulta pudottaa evoluutioteorian suuri löytö. Se, että lajit eivät ole pysyviä ja erillisiä luokkia, vaan historiallisesti muuttuvia ja toisistaan syntyviä populaatioita. Ne ovat yksilöjoukkoja, joissa tapahtuu jatkuvaa muuntaelua ja vaihdantaa. Näin lajit ovat avoimia ja ennalta ennustamattomia, eikä ihmisenkään olemusta voi lyödä lukkoon.

Vaikka Darwin ei vielä tiennyt geneeistä, juuri niistä on tullut etenkin evoluutiopsykologien keskuudessa evoluutioteorian suosituimpia ihmisluonnon olemassaolon puoltajia, joilla yritetään selittää lähes kaikki ihmisen ominaisuudet ja käyttäytyminen. Usein geenien ja ominaisuuksien välillä ajatellaan vallitsevan yksinkertainen suhde, jossa jokaista geeniä vastaa ominaisuus, joka on geenin aiheuttama. Esimerkiksi miesten

ja naisten ehdoton ero selitetään usein tällä tavoin.

Ylikoski ja Kokkonen toteavat, että todellisuus on huomattavasti monimutkaisempi. Geenit eivät vaikuta suoraan ja erikseen, vaan ne vaikuttavat aina yhdessä, ja sama geeni voi vaikuttaa eri tavalla erilaisessa geeniverkostossa. Näin esimerkiksi miehisten ja naisellisten ominaisuuksien raja on suhteellinen ja liukuva. Jokaisesta yksilöstä löytyy niin miehisää kuin naisellisiäkin ominaisuuksia eri tavoin painottuneena.

Evoluutiopsykologit selittävät mielen toimintaa ja käyttäytymistä eri tehtäviin erikoistuneilla mekanismeilla. Tunteet ovat suosittu mekanismi, koska yksilö ei voi tunteilleen mitään. Erilaiset tunteet voi nähdä evoluutiossa kehittyneinä sopeutumista edistävinä mekanismeina.

Evoluutiopsykologit pitävät esimerkiksi mustasukkaisuutta tunteena, jonka tehtävä on suojata parisuhdetta ulkopuolisilta kilpailijoilta. Mustasukkaisuuden luonnollisuutta tukee se, että mustasukkaisuutta esiintyy kaikkina aikoina kaikissa kulttuureissa. Ylikoski ja Kokkonen kuitenkin huomaavat, että eri yksilöt tulkitsevat ja pyrkivät säätelemään mustasukkaisuuttaan eri tavoin, lisäksi kulttuuriset normit ja odotukset vaikuttavat ihmisten tulkintoihin mustasukkaisuudesta. Ylikoski ja Kokkonen myöntävät, että evoluutioteorialla on annettavaa mustasukkaisuudenkin selittämiseksi, mutta vain täydentäjänä.

Ylikoski ja Kokkonen käsittelevät paljon evoluution suhdetta kulttuuriin – pidetäänhän juuri kulttuuria ihmiselle tyypillisenä asiana, vaikka muillakin lajeilla sitä

esiintyy jossain määrin. He tarkastelevat ja arvioivat muun muassa Richard Dawkinsin teoriaa ”mee-meistä” kulttuurin välittäjinä sekä Robert Boydin ja Peter Richersonin rinnakkaisevoluutioteoriaa, jossa kulttuuri ja ihmisen biologiset ominaisuudet kehittyvät rinnakkain.

Mielestäni mielenkiintoisin ja kysymyksiä herättävin on kuitenkin David Hullin teoria tieteen evoluutiosta, jossa hän soveltaa evoluutioteorian käsitteitä ja ajatusmalleja tieteen kehitykseen. Tiedeyhteisössä erilaiset teorialit kilpailevat ja pyrkivät sopeutumaan luonnonlakeihin, joita Hull pitää tieteen sopeutumisympäristönä. Hull rinnastaa tieteelliset teorialit geeneihin, jotka käyttävät eliöitä ja eliöiden itsekäitä pyrkimyksiä välineinään taakseen menestymisensä kilpailussa. Samaan tapaan kuin eläinyksilöt pyrkivät levittämään omia jälkeläisiään ympärilleen, tutkijat yrittävät saada ajatuksilleen mahdollisimman laajan kannattajakunnan. Luonnonvalinnan karsintatyötä vastaa teorioiden koetteleminen tieteellisillä debateilla ja testeillä, joiden välityksellä tiede kehittyy. Ja niin edelleen.

Ylikoski ja Kokkonen arvostelevat Hullin analogiaa esimerkiksi siitä, että tutkijoiden rinnastaminen eliöihin ja teorioiden vertaaminen niitä välineinään käyttäviin geeneihin ei toimi, koska teorialit eivät tuota kausaalisesti tutkijoiden käyttäytymistä: onhan tutkimustyö tietoista ja vapaata toimintaa. Mielestäni Hullin esimerkki ilmentää muitakin evoluutioteoriaan liittyviä ongelmia. Evoluutioteoria tarjoaa viitekehysten, jossa ankara kilpailu ja oman edun ajaminen näyttelevät tärkeää roolia. Evoluu-

tioteoria hahmottaa todellisuuden taloudellisesti ja kaikkea tarkastellaan hyötyjen ja kustannusten kannalta. Tunnettua on, että Darwiniin vaikutti vahvasti taloustieteilijä Thomas Malthus, jonka mukaan väestö kasvaa nopeammin kuin sen ylläpitämiseen tarvittavat resurssit. Siksi sodat, nälänhädät ja muut liikaväestöä karsivat mullistukset ovat Malthausin mukaan välttämättömiä. Evoluutioteoria suosii peliteoriaa ja muita taloustieteessä käytettyjä malleja, mikä tulee esiin myös Ylikosken ja Kokkonen kirjassa.

Hullin teoria korostaakin, että tutkijat ajavat omaa etuaan ja välttävät esimerkiksi tutkimustulosten vääristelemistä ja plagioimista vain siksi, että siitä ei ole heille hyötyä. Samoin tutkijat tekevät yhteistyötä vain, koska he eivät selviä yksin, mitä voisi verrata eläinten liittoutumiseen saalistuksessa. Edes tieteen itsekorjaavuus ei perustu tieteelliseen puolueettomuuteen ja pyyteettömyyteen, vaan se on tulosta karsivasta kilpailusta ja uraintressien törmäämisestä. Hullin mukaan tutkijat pyrkivät innokkaasti kumoamaan toistensa tutkimuksia, jotta menestyisivät itse paremmin kovassa kilpailussa.

Ihminen on evoluutioteoriassa olemukseltaan ja luonnoltaan ennen kaikkea kilpaileva ja omaa etuaan ajava *homo economicus*. Jos evoluutioteoria saa ylivallan ihmistieteissä ja sen käytännön sovelluksissa, se päättyy pönkittämään nykyistä kaiken arvioimista talouden kielellä ja ehdoilla sekä ylläpitämään tähän liittyvää eriarvoisuutta ja sortoa.

Kirjoittaja on vapaa kriitikko ja toimittaja.